

לומדים לקרוא, לומדים לקרוא עברית

עמליה בר-און, החוג להפרעות בתקשורת,
אוניברסיטת תל אביב

לומדים לקרוא

- מטרת הקריאה
- הדרך להשגתה
- המודל הפשוט להבנת הנקרא

הבנת הנשמע $\times$ פענוח = הבנת הנקרא

Hoover & Gough, 1990

הבנת הנשמע ??

□ סוגים שונים של הבנת הנשמע (שיחה, הוראות...)

□ לעניין הבנת הנקרא:

הבנה של טקסט כתוב המוקרא / מושמע לילד

✓ סיפור

✓ טקסט מידע

הבנה של טקסט כתוב המושמע לילד

□ תיהלוך לשוני וקוגניטיבי של הטקסט (למשל,
היסק)

□ וגם – זיכרון, קשב, בקרה, ידע קודם, מוטיבציה,
סקרנות....

המודל הפשוט (והמורכב) להבנת הנקרא

הבנת הנשמע X פענוח =
יכולות לשוניות וקוגניטיביות X פענוח

+ זיכרון, קשב, ידע קודם, מוטיבציה, סקרנות,
ניטור.....

המסלול ההתפתחותי (התקין) של הבנת הטקסט הכתוב (המושמע / הנקרא)

□ גיל הרך - חשיפה לסיפורים

סגנונות שונים לספר סיפור: הקראה "ככתבו וכלשונו" /
"סיפור חופשי"

□ גיל הגן - הבנת הטקסט הכתוב המושמע

חשיפה רבה לטקסטים כתובים

□ בעיקר סיפורים / ספרים

□ וגם – טקסטים מידעיים

המסלול ההתפתחותי (התקין) של הבנת הנקרא

הגיל הרך וגיל הגן:

בניית התשתית להבנת הנקרא

התבססות והתפתחות של יכולות התיאור הלשוני
והקוגניטיבי של הטקסט

(+ בניית התשתית של משתנה הפענוח)

המסלול ההתפתחותי (התקין) של הבנת הנקרא

כיתה א' - לומדים לקרוא

יכולות לשוניות וקוגניטיביות X פענוח = הבנת הנקרא

□ רמת הפענוח מנבאה את רמת הטקסט

👉 טקסטים פשוטים

👉 'הבנת הנקרא' משקפת בעיקר את משתנה הפענוח

👉 הבנת הטקסט המושמע עדיין רלוונטית!!

המסלול ההתפתחותי (התקין) של הבנת הנקרא

כיתה ב' (עברית!) – קוראים!

מעבר לזיהוי אורתוגרפי וקריאה אוטומטית ושוטפת
הפניית משאבים לטקסט

תפקיד הפענוח בהבנת הנקרא

□ אף שמיומנויות הפענוח משתכללות עם העלייה בגיל, החל מהשלב שבו הוא הופך אוטומטי (כאמור, כיתה ב') הוא אינו דורש משאבי קשב (בתנאי שתכונות הטקסט תואמות את גיל הקורא) והאתגר המרכזי בהבנת הטקסט הוא **התהליך הלשוני-קוגניטיבי**

יכולות לשוניות וקוגניטיביות + + X (פענוח) = הבנת הנקרא

□ כל זה **אינו נכון** כאשר יש קושי ברכישת מיומנות הפענוח

התפתחות יכולת הפענוח

- ✓ תיאור הרכישה התקינה עם מבט אל הרכישה הלא תקינה
- ✓ תיאור הרכישה בעברית
- ✓ התמקדות בקריאה (בעיקר)

המודל ההתפתחותי של רכישת הקריאה בעברית בר-און, 2010

המודל ההתפתחותי של רכישת הקריאה בעברית

מסגרת תיאורטית

1. המודל הקונקשניסטי לזיהוי מילה כתובה

✓ זיהוי מילה כתובה הוא תוצר של שילוב של גורמים שונים הפועלים יחדיו ובו זמנית

- גורמים פונולוגיים, אורתוגרפיים, מורפולוגיים,
- שכיחות, סדירות

✓ המשקלות של הגורמים משתנים כתלות בשלב הקריאה ו/או המילה

המודל ההתפתחותי של רכישת הקריאה בעברית

מסגרת תיאורטית

2. למידה סטטיסטית

✓ למידה נוצרת בעיקר מתוך **הלמידה העצמית** של הילד
שבה הוא יוצר הכללות סטטיסטיות מסוגים שונים מתוך
התנסות חוזרת ונשנית

👉 תפקיד מרכזי וקריטי לתשומה ולהתנסות!

✓ בהקשר של הוראה – 'לעשות את' אל מול 'לדבר על'

✓ ובהקשר של לקות למידה – כמות ההתנסות המספיקה
לאחד אינה מספיקה לאחר

המודל ההתפתחותי לרכישת הקריאה בעברית

2. מסגרת טיפולוגית

✓ התכונות הייחודיות של כל שפה ומערכת הכתב המייצגת אותה **מכתיבות** תהליכי קריאה הייחודיים לה ואתגרים ייחודיים ברכישת הקריאה
Frost, 2012; Perfetti, 2003; Share, 2008

יש להתבסס על התכונות הייחודיות של השפה ומערכת הכתב **העברית** בבניה של:
✓ מחקרים; תוכניות להוראת הקריאה; אבחון קריאה; תוכניות לטיפול בלקות קריאה

המודל ההתפתחותי של רכישת הקריאה בעברית

3. המסגרת המחקרית

- I. הגדרת האתגרים ברכישת העברית הלא מנוקדת
- II. בנייה של חמישה מבדקי קריאה הבוחנים את ההתמודדות עם האתגרים האלה
- III. בחירת האוכלוסייה (180 נבדקים):
 - ✓ 4 קבוצות גיל בתקופת השיא של רכישת הקריאה:
תחילת ב', סוף ב', ג', ד'
 - ✓ קוראים מיומנים – כיתה ז'
 - ✓ קוראים מיומנים ומנוסים – כיתה י"א, מבוגרים
 - ❖ כיתה א' – נוספה למודל

שלושת צירי המודל

1. ציר זיהוי המילה

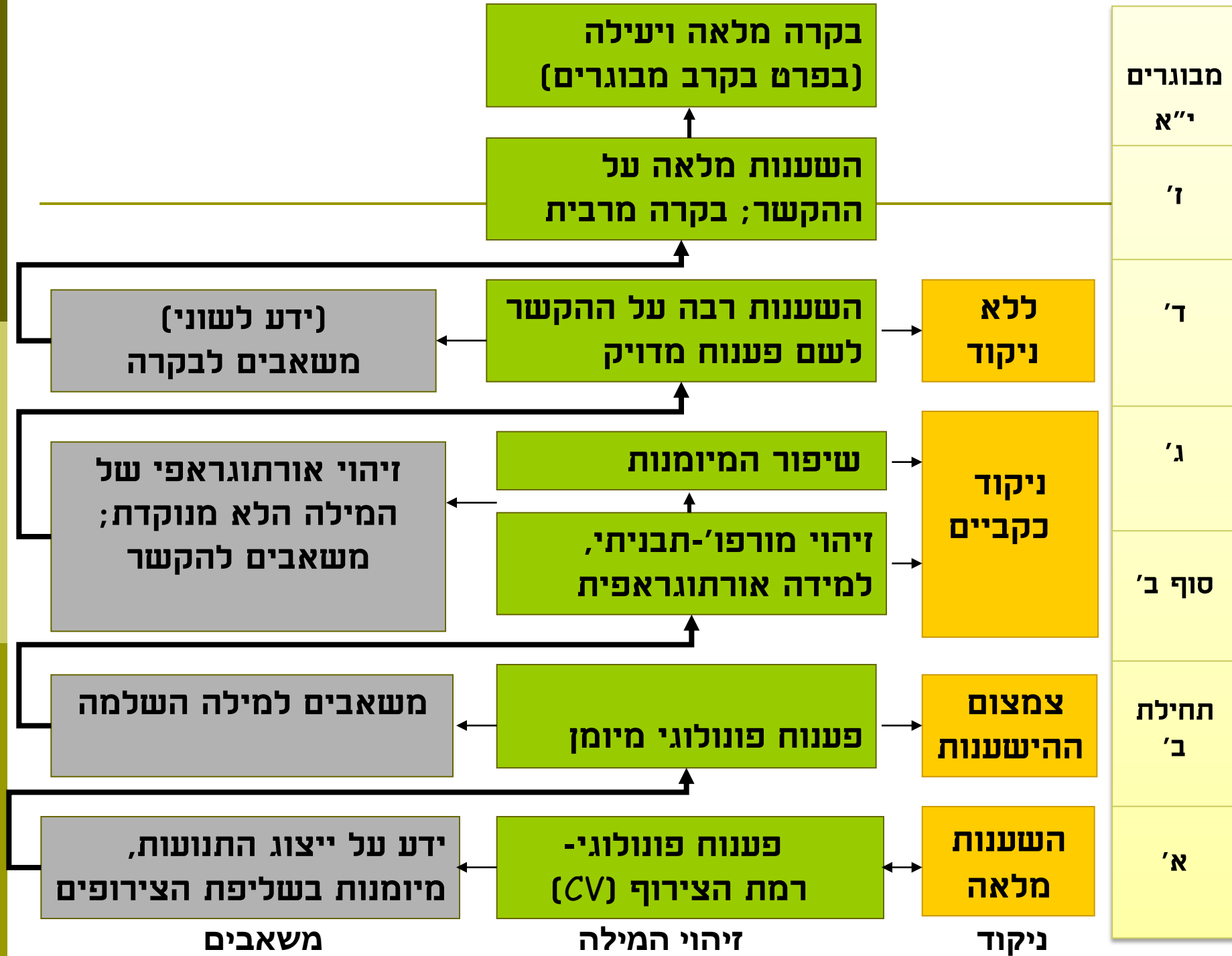
שבעת הנדבכים ברכישת הקריאה בעברית

2. ציר הניקוד

הסיפור הייחודי של העברית (והערבית)

3. ציר המשאבים

הידע המתבסס בכל נדבך המאפשר הפניית משאבים
והתקדמות אל המיומנות הגבוהה יותר

טרום קריאה וכתיבה – גן חובה

□ ילדים מגיעים לכיתה א' מצוידים בידע חשוב:
הבנת העיקרון האלפביתי

גרפמה = פונמה

הבנה המתבססת על שתי יכולות מרכזיות:

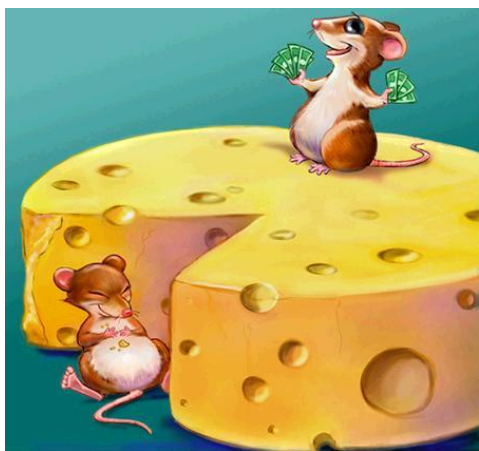
1. מודעות פונמית (בן, בת --- b)

2. ידע אותיות (ב = בֵּית)

הבנת העיקרון האלפביתי – גן חובה

גן

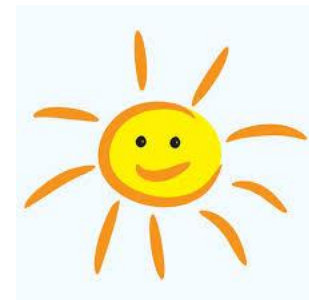
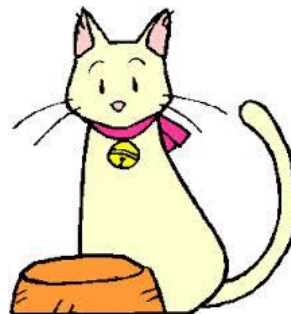
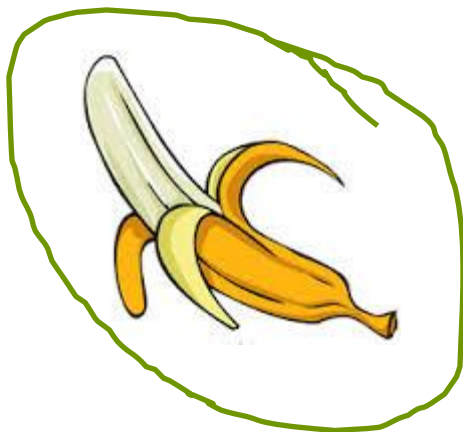

בוגרי גן חובה: ישראל, 2014

✓ ידע אותיות: 18 אותיות בממוצע

✓ מודעות פונולוגית: רוב הילדים שולטים בזיהוי עיצור פותח

b

שו"ת על ידע אותיות

שאלות נפוצות :

האם הכרחי לשלוט בשמות האותיות? מדוע זה חשוב כל כך?
האם צריך להכיר את כל האותיות טרום כיתה א'?

תשובות :

✓ לא הכרחי ללמוד את שמות האותיות

✓ ובוודאי שלא הכרחי להכיר את כולן טרום כיתה א'

אבל (ובעיקר בהקשר של רכישה לקויה)

✓ הכוח האינדיקטיבי של ידע האותיות

הכוח האינדיקטיבי של ידע האותיות

לקות קריאה =

קושי בקידוד של סמל וויזואלי למידע שמיעתי

לרוב –

מתחיל ב: קושי בקידוד שם האות לסמל הגרפי

נמשך אל: קידוד סימני התנועות, ומכאן - קידוד הצירופים

ונמשך אל: קידוד המילה השלמה (ייצוג עצבי)

הכוח האינדיקטיבי של ידע האותיות

□ למידה של שמות האותיות תומכת בהבנת העיקרון האלפביתי (איריס לוין)

□ הוראתן בגן מאפשרת:

1. איתור מוקדם של לקויות קריאה עתידיות

2. תמיכה כבר בגיל הגן

כיתה א'

מבוגרים
י"א

ו'

ד'

ג'

סוף ב'

תחילת
ב'

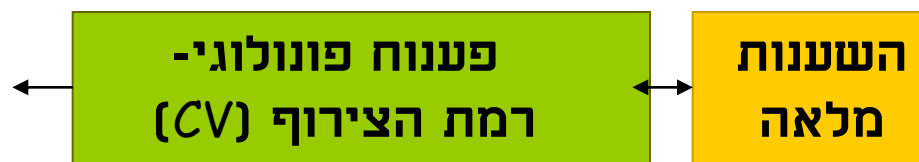
א'

➤ לומדים לקרוא את המערכת המנוקדת

➤ פענוח פונולוגי - המרה ברמת הצירוף של
יחידות גרפמיות ליחידות פונולוגיות --
מִקְטֶּרֶת ← *mi-k-te-re-t*

➤ הישענות מלאה על הניקוד -- מָה עָשָׂה הַחֲתוּל

(Ravid, 1996)

משאבים

זיהוי המילה

ניקוד

שו"ת על היחידה הפונולוגית המתאימה

להוראת הקריאה

שאלה נפוצה: $\dot{g}$ או $g + \dot{\tau} = \dot{g}$

תשובות:

בעד $g + \dot{\tau} = \dot{g}$:

- ✓ כנגד תופעת 'קיבעון התנועה a '
- ✓ מלכתחילה – הבנה שהגיית האות משתנה בהתאם לסימן הניקוד המצטרף אליה
- ✓ מבוסס על גישת McGinnis להוראת הקריאה באנגלית - הוראה ברמה הפונמית

שו"ת על היחידה הפונולוגית המתאימה

להוראת הקריאה

תשובות – המשך :

בעד ג :

✓ היחידה הטבעית בעברית [עבור צעירים ומבוגרים כאחד] היא יחידת הצרוף (עיצור + תנועה)

Share & Bloom, 2005

✓ פרוק הצרוף לעיצור ותנועה **אינו** טבעי לדוברי עברית, ומורכב במיוחד בהקשר של קושי פונולוגי

שו"ת על היחידה הפונולוגית המתאימה

להוראת הקריאה

תשובות – המשך :

בעד ג :

- ✓ הדרך להתמודד עם 'קיבעון התנועה a' היא ללוות -
מלכתחילה ולאורך הדרך - את ההוראה השיטתית של
הצרופים במשימות הקושרות את האות עם צרופים שונים

מ

שו"ת - הניקוד בתהליך הכתיבה

מחלוקת ידועה: לדרוש או לא לדרוש לנקד כאשר כותבים?

בעד:

- ✓ המטרה בכיתה א' – לבסס את הקשר הגרפו-פונמי
- ✓ ביסוס הקשר נעשה משני צידי המטבע – פענוח וכתוב
- ✓ כתיבה עם ניקוד מבססת את הידע של סימני הניקוד

שו"ת - הניקוד בתהליך הכתיבה

והמתנגדים (ות):

- ✓ המטרה בכיתה א' – לעודד וליצור מוטיבציה לכתובה הן לשם ביסוס הקשר הגרפ-פונמי והן לשם קידום ערוץ ההבעה בכתב
- ✓ כתיבה בכיתה א' אינה אוטומטית והיא כרוכה בהשקעת מאמץ וקשב רב (בכתיב ובכתב)
- ✓ דרישה לניקוד מעמיסה על המערכת
- ✓ דרישה לכתובה עם ניקוד – אינה טבעית לעברית

מבוגרים
י"א

ז'

ד'

ג'

סוף ב'

תחילת
ב'

א'

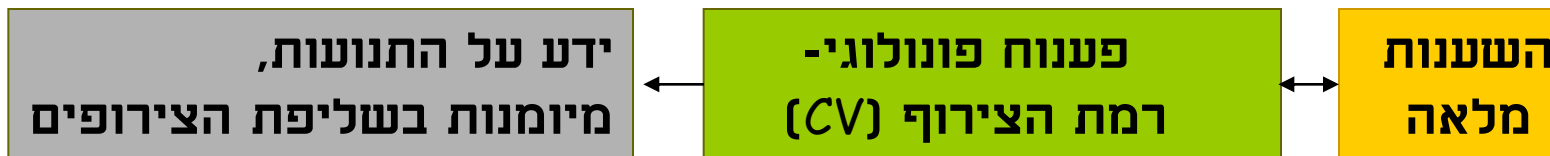
הידע המתבסס במהלך כיתה א'

✓ רכישה מלאה של הידע האלפביתי : שליטה בצירופי עיצור-תנועה

✓ שליפה מהירה יותר של הצרופים, וצירופם למילים
mik-te-ret - מִקְטֶרֶת

✓ זיהוי לקסיקאלי : פענוח המילה והעלאת משמעותה

✓ פענוח המאפשר הבנה של טקסטים פשוטים

מבוגרים
י"א

ז'

ד'

ג'

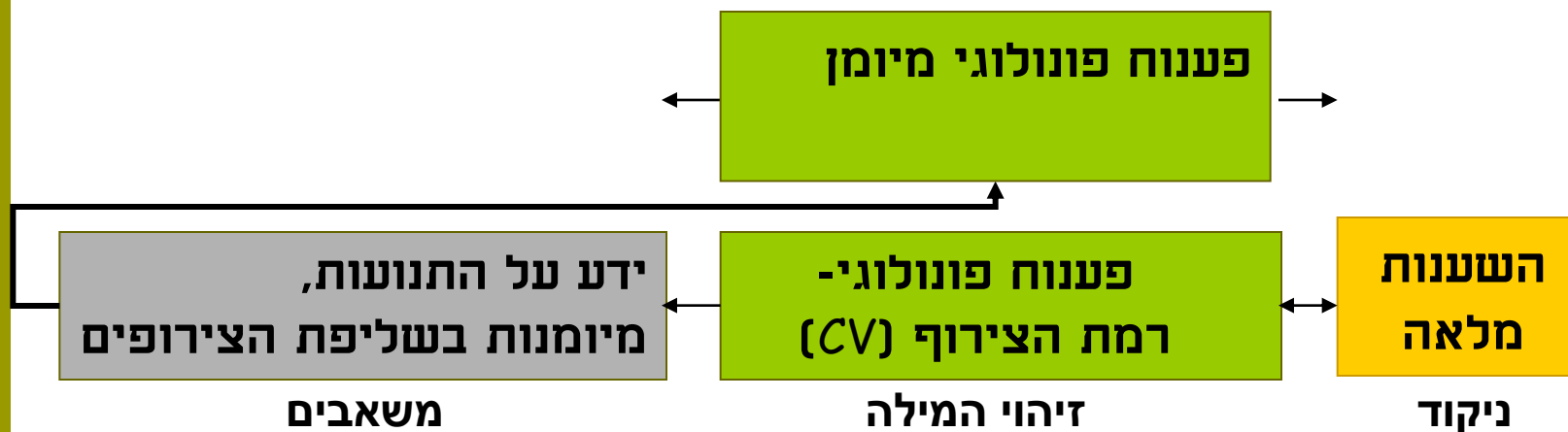
סוף ב'

תחילת
ב'

א'

סוף א' / תחילת כיתה ב'

- הפענוח הפונולוגי הופך מיומן יותר ויותר
- 80% דיוק בקריאת מילים מנוקדות

מבוגרים
י"א

ו'

ד'

ג'

סוף ב'

תחילת
ב'

א'

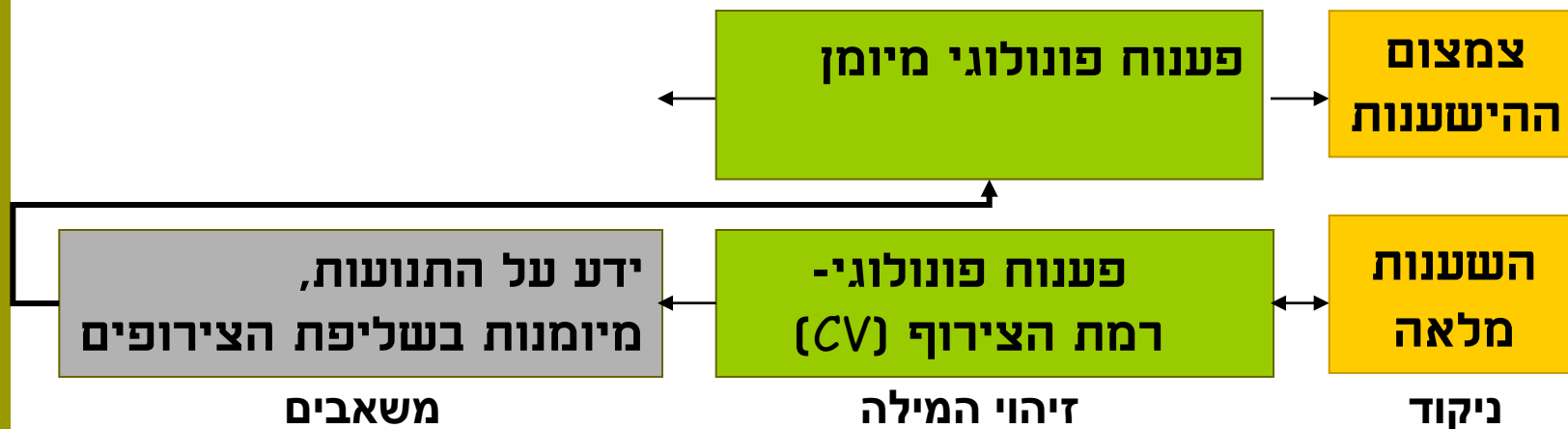
סוף א' / תחילת כיתה ב' - ניקוד

➤ הידע על ייצוג התנועות מאפשר התמודדות ראשונית עם המילה הלא מנוקדת

ti nu/no k – תינוק

➡ צמצום ראשוני (מינורי) של ההישענות על הניקוד

➡ עדיין הניקוד קריטי להצלחת הפענוח

מבוגרים
י"א

ז'

ד'

ג'

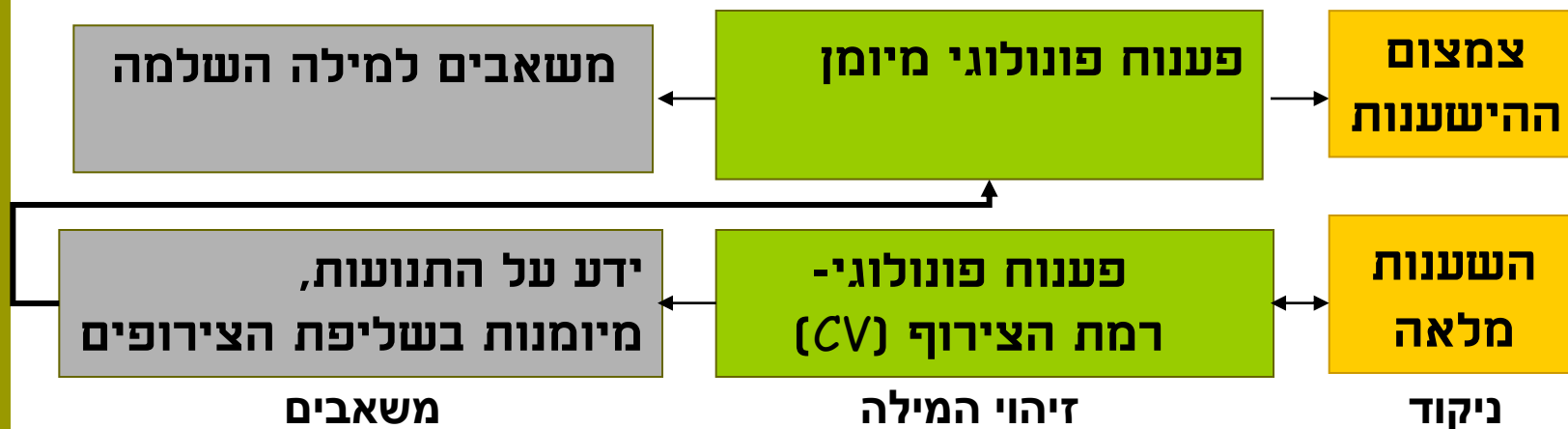
סוף ב'

תחילת
ב'

א'

סוף א' / תחילת כיתה ב' – הידע המתבסס

ככל שהפענוח הפונולוגי מיומן ניתן להפנות קשב
למילה השלמה

מה קורה במהלך כיתה ב'?

- ✓ קסם הקריאה!
- ✓ עוברים לזיהוי אורתוגרפי-לקסיקלי - זיהוי המילה בשלמותה
- ✓ עוברים לקריאה שוטפת ואוטומטית
- ✓ מקריאה של טקסטים "תואמי קריאה" עוברים לטקסטים "תואמי גיל שפתי-קוגניטיבי"
- ✓ עוברים מ"לומדים לקרוא" ל- "קוראים על מנת ללמוד"

ואיך זה קורה?

□ תשובתו של **דיוויד שר** - מנגנון הלימוד העצמי :

כל פענוח פונולוגי מיומן של המילה מספק מידע אורתוגרפי, כך שלאחר מספר התנסויות נאסף מספיק מידע המוביל לפענוח המילה כמילה שלמה

□ תפקיד קריטי לפענוח הפונולוגי כגשר אל הזיהוי האורתוגרפי

ובהקשר של לקויות קריאה

- ✓ נדרשות התנסויות רבות, חוזרות ונשנות של פענוח פונולוגי
- ✓ כלומר, תרגולי קריאה נשנים וחוזרים של טקסטים מנוקדים

מה עוד קורה בכיתה ב'?

- ✓ התפתחות יכולות הזיהוי המורפו-אורתוגרפי
- ✓ כלומר, זיהוי המילה על פי התבנית המורפולוגית

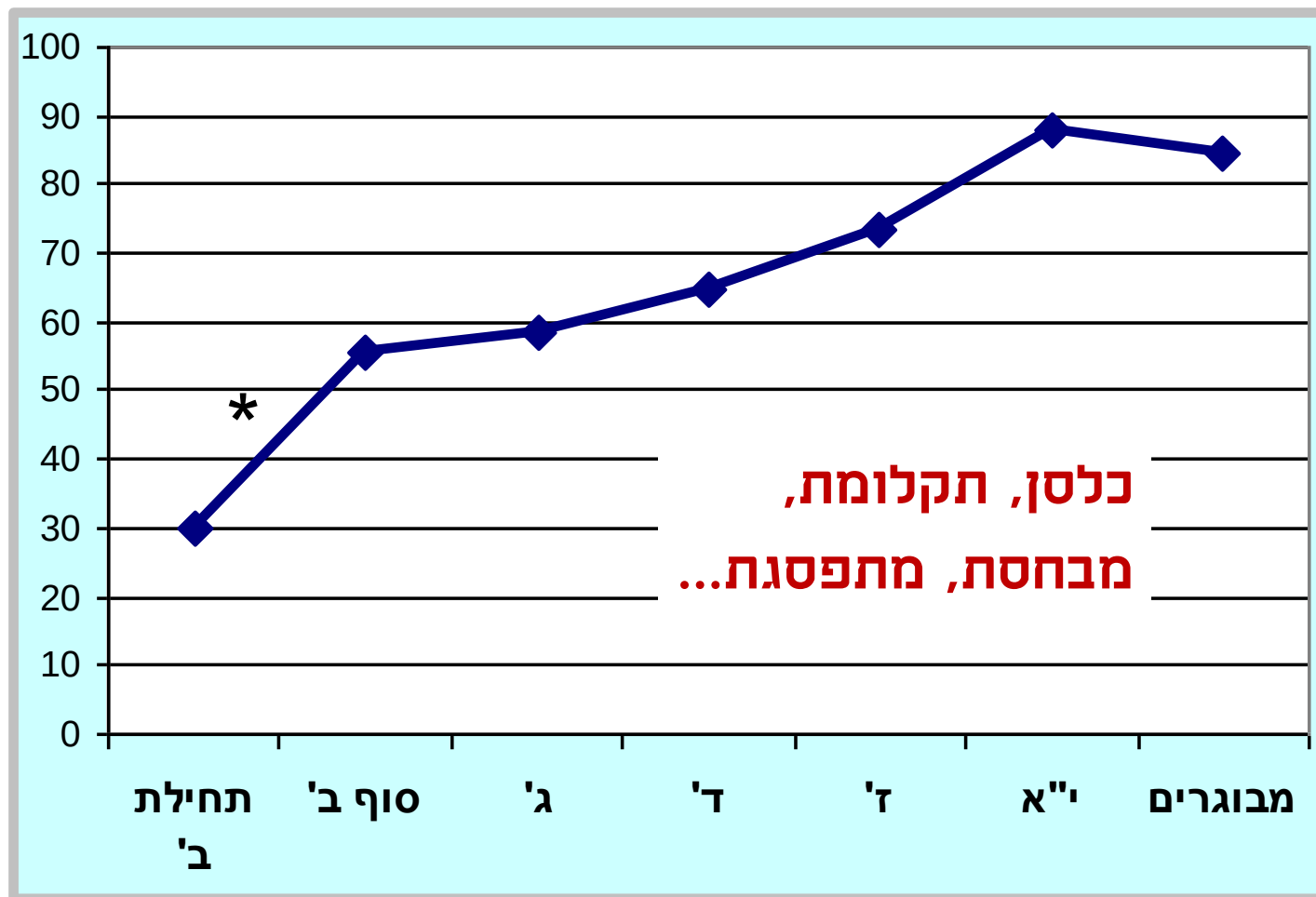
למשל,

כלסן, תקלומת, מחוגפת, בחסאי, מצטגחת, מבחסת

Bar-On & Ravid, 2011

התפתחות הזיהוי המורפו-אורתוגרפי

Bar-On & Ravid, 2011

ולמה זה חשוב?

תשובה ראשונה :

אסטרטגיה מרכזית לפענוח של מילים חדשות לא מנוקדות

תלמידי כיתות ב', ובהמשך - ג', ד' ומעלה, פוגשים מילים חדשות רבות :

□ מילים הקיימות בלקסיקון ופוגשים אותם לראשונה בכתב

□ מילים חדשות

אתגר לצעירים בלבד?...

ולמה זה חשוב?

תשובה שנייה:

תומך בזיהוי המילה בשלמותה – כלומר זיהוי
אורתוגרפי

כלסן, תקלומת, מחוגפת, מצטגחת, מבחסת

סוף כיתה ב'

סוף כיתה ב' וכיתה ג'

ומה קורה לניקוד?

- ✓ התקדמות הקריאה בעברית משמעותה התקדמות אל הקריאה במערכת הלא מנוקדת
- ✓ במהלך כיתות ב' ו-ג' מתבססות האסטרטגיות המאפשרות את הקריאה במערכת הלא מנוקדת
- ✓ בזיהוי המילה משתלבים יותר ויותר תהליכי מעלה-מטה (תהליכי הקשר, ואסטרטגיות מורפולוגיות)
- ✓ ואלה **מייתרים** את הניקוד ומובילים להתעלמות הדרגתית ממנו
- ✓ למשל, "כולם יודעים שאין מה לִפְחֹד ממגלשות..."
- ✓ מומלץ לחשוב מחדש על המיתוס – דיוק = ניקוד

שו"ת – הניקוד בכיתות ב' וג'

שאלה:

האם יש לעבור אל הטקסט הלא מנוקד בכיתות ב' ו-ג'?

תשובה:

ממש לא!!

✓ יש לתת לאסטרטגיות זמן להתבסס כהלכה

✓ הניקוד משמש כקביים

✓ ולכן ניתן לצמצמו לניקוד חלקי

סוף כיתה ב' וכיתה ג'

המעבר לקריאה ללא ניקוד

האם הזיהוי האורתוגרפי והמורפו-אורתוגרפי מספיק
לקריאה במערכת הלא מנוקדת?

למשל,

לאיכר זָקן היו שבעה בנים....

בגן החיות ראינו שֶׁחֲזִיר אוכל בחזירות

הומוגרפיות

✓ 25% מטקסט רגיל הן מילים הומוגרפיות

✓ ריבוי המילים ההומוגרפיות מכתיב **קריאה הנשענת על**

ההקשר

✓ מתברר כי מרבית המילים ההומוגרפיות מייצגות חלופות

הנבדלות **בתכונות המורפו-תחביריות** שלהן

גזר, מדבר, החזיר, בחור, ילדו

👉 ההקשר המכוון את הקורא הוא **בעיקרו מורפו-תחבירי**

הקשר מורפו-תחבירי

הילד אכל... (שם עצם) גזר

הילד ... (פועל) גזר את הדף

הילדה מציצה.... (מושא עקיף) ב-חור

הילדה רואה...(מושא ישיר) בחור

אין מדובר בתהליכי "ניחוש מושכל" מתוך ההקשר אלא ציפייה

שהיא אוטומטית במידה רבה

ובכל זאת – הישענות על ההקשר דורשת משאבי קשב

סוף כיתה ב' וכיתה ג'

המסלול ההתפתחותי של ההקשר?

מבדק משפטי Garden path

בר-און, 2010

Garden path מבדק משפטי

(32 משפטים)

- הפועלים חפרו תעלה עמוקה
- המטיילים עברו הר גבוה ומדבר רחב
- הילד שהחזיר נשך אותו נלקח לבית החולים
- את כל השירים כתבה אותה מחברת שירים כשרונית
- המורה שאלה: "מי העתיק בין כל הבתים?"
- דנה אוהבת בחור הקטן של המנעול להציץ
- בגן החיות ראינו שהחזיר אוכל בחזירות
- המפתח נתקע בחור של המנעול
- המדריך צעק לי מלמעלה: "תעלה ובור לפניך, היזהר"
- האיש הולך ומדבר רחב לפניו
- חיפשתי את מחברת השירים הכשרונית
- ביקרנו בבית הכנסת העתיק בירושלים

מילים הומוגראפיות בהקשר

הקשר תומך

1. הפועלים חפרו תעלה עמוקה
2. המטיילים עברו הר גבוה ומדבר רחב
3. המפתח נתקע בחור של המנעול
4. בגן החיות ראינו שהחזיר אוכל בחזירות
5. את כל השירים כתבה אותה מחברת שירים כשרונית
6. ביקרנו בבית הכנסת העתיק בירושלים

הקשר מטעה – Garden Path

1. המדריך צעק לי מלמעלה: "תעלה ובור לפניך, היזהר"
2. האיש הולך ומדבר רחב לפניו
3. דנה אוהבת בחור הקטן של המנעול להציץ
4. הילד שהחזיר נשך אותו נלקח לבית החולים
5. חיפשתי את מחברת השירים הכשרונית
6. המורה שאלה: "מי העתיק בין כל הבתים?"

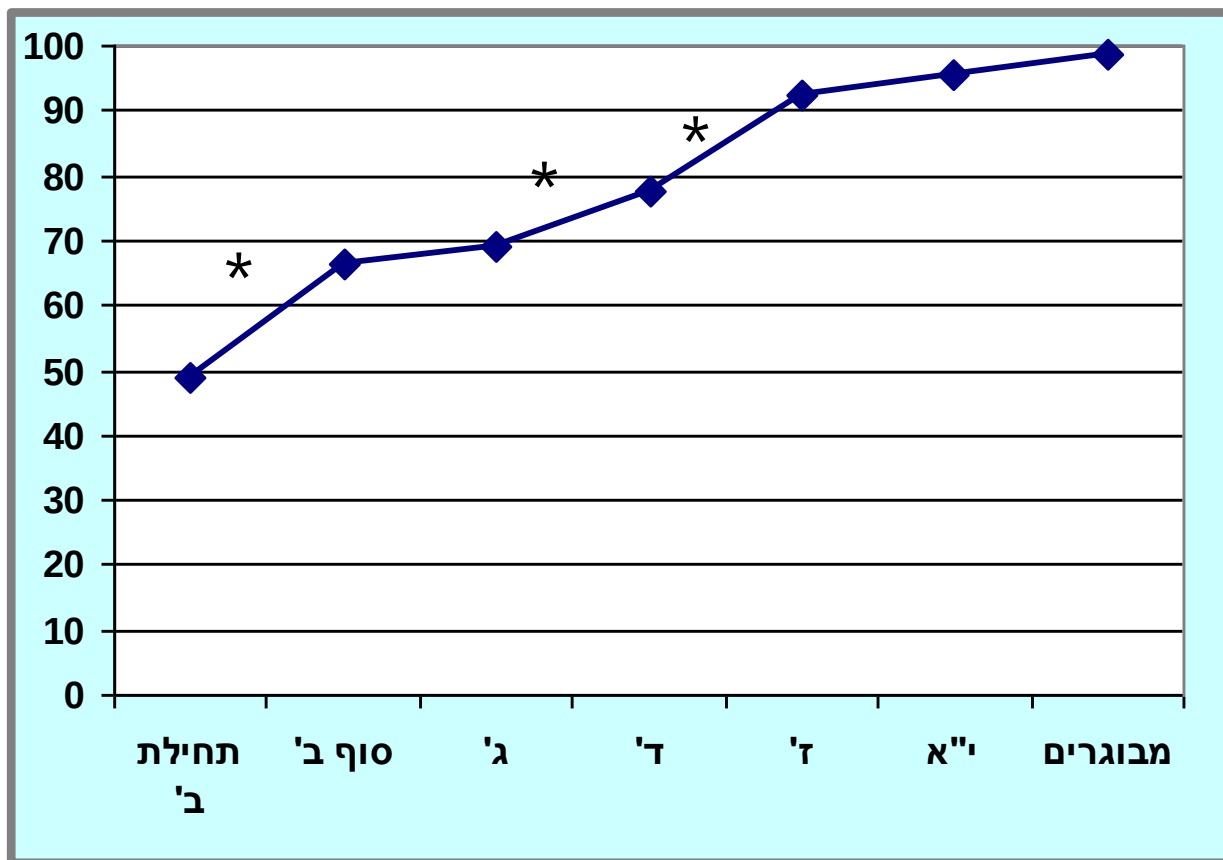
השענות על ההקשר-

פענוח מילים הומוגראפיות בהקשר תומך

- הפועלים חפרו תעלה עמוקה
- המטיילים עברו הר גבוה ומדבר רחב
- בגן החיות ראינו שהחזיר אוכל בחזירות
- התפוחים יזרקו מהסל בגלל שנרקבו
- את כל השירים כתבה אותה מחברת שירים כשרונית
- המפתח נתקע בחור של המנעול
- ביקרנו בבית הכנסת העתיק בירושלים
- דן הוא הילד הרגיש ביותר בכיתה

השענות על ההקשר-

פענוח מילים הומוגראפיות בהקשר תומך

מה קורה בכיתה ד'?

מה קורה בכיתה ד'?

האם הסתיימה רכישת הקריאה?

✓ קריאה יעילה בעברית מחייבת השענות על ההקשר

✓ ההקשר לרוב מוביל לפענוח מדויק

הפועלים חפרו תעלה עמוקה

אבל לפעמים.....

Garden Path Sentences

יום ראשון 1 בדצמבר 2002

חדשות

תמונה תובעת להטרדות מיניות בשירות המדינה

מאת צבי זרחיה

סקות בתחומי המשמעת בשירות. הולנדר הודיע, כי תחום המש-
מעת הופרד ל-2 יחידות
עצמאיות: יחידת התביעה ויחידת

נציב שירות המדינה, שמואל
הולנדר, החליט לחזק את היחיד-
ות הנוגעות במשמעת

די הממשלה וביחידות הסמך, ויפ-
קה על יישום הנהלים והכללים
שיקבעו על ידי פרקליטות
המדינה. סגן הנציב ישמש איש

שמופקדים על נושאים רגיש-
או בעלי תפקידים רגישים,
בכירים בשירות המדינה, החז-
הולנדר שתלונות יובאו אל ה

בשבוע אחד: 4 בנות 13 בהריון

Garden Path Sentences

נא לא
לזרוק
בדלי
סיגריות

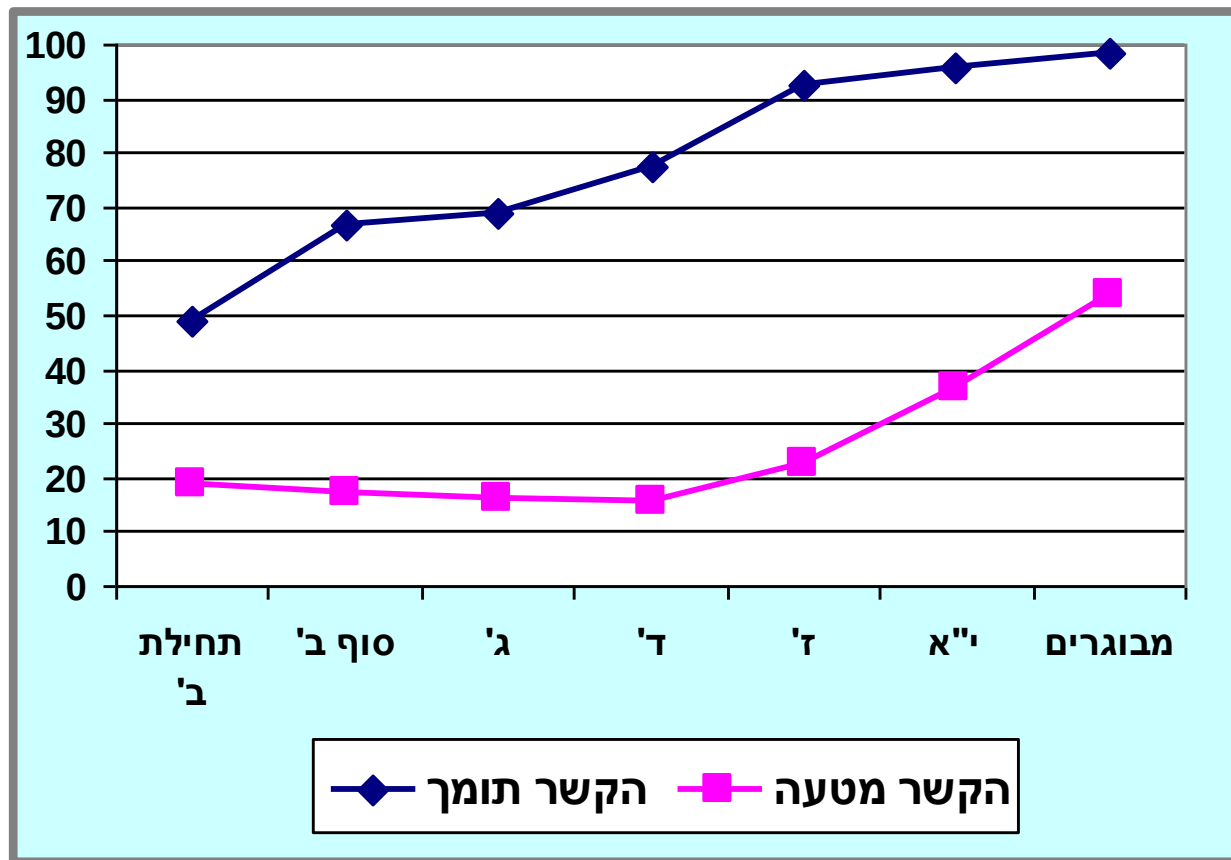
Garden Path Sentences

האם הסתיימה רכישת הקריאה?

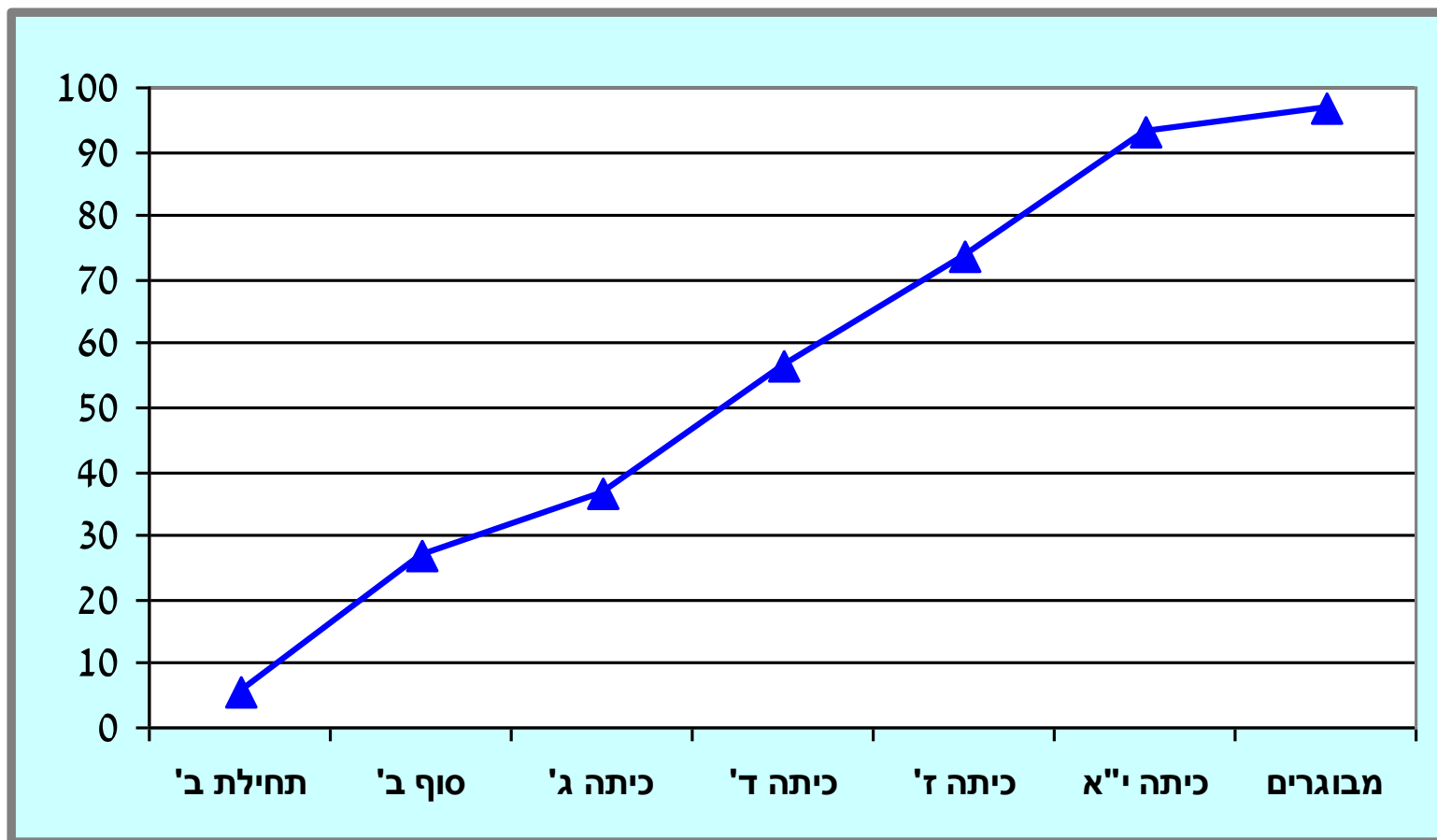
- קריאה יעילה בעברית מחייבת גם **תהליכי בקרה ותיקון** – תהליכים המערבים תפקודים גבוהים ומחייבים קשב רב
 - ✓ האיש הולך ומדבר רחב לפניו
 - ✓ המורה שאלה: מי העתיק מבין כל הבתים?
 - ✓ המדריך צעק לי מלמעלה: "תעלה ובור לפניך, היזהר!"

השפעת ההקשר התומך והמטעה

המסלול התלול בהתפתחות יכולת הבקרה

% הטעויות שתוקנו

יישום המודל בהקשר של לקות קריאה

- ✓ יש להבין ולהכיר את ההתפתחות התקינה על מנת להבין את ההתפתחות הלקויה
- ✓ ההתפתחות הלקויה: "שהות ממושכת" יותר בנדבכים השונים וצורך בהתנסויות רבות יותר
- ✓ מומלץ להישען על עקרונות ההתפתחות התקינה בהוראה / בטיפול בילדים עם לקות קריאה

לקויות קריאה בכיתות ג'-ד' ומעלה

תלמידים הנשענים השענות יתר על הניקוד :

יש להכיר בתפקיד החשוב של הפענוח הפונולוגי (המחייב ניקוד)
כגשר אל הזיהוי האורתוגרפי

👉 להמשיך ולקרוא בטקסט המנוקד כל עוד הקורא נתמך בו
(גם בכיתות ד' וה')

👉 לייצר התנסויות קריאה רבות ככל האפשר תוך שמירה על
חוויה טובה ולא מתסכלת

לקויות קריאה בכיתות ה'-ו' ומעלה

מתחילים לנטוש את הניקוד לטובת אסטרטגיות קריאה
במערכת הלא מנוקדת

גם אם האסטרטגיות אינן יעילות דיין (שגיאות קריאה רבות)
מומלץ להכיר בחשיבות ההתקדמות ולתמוך בה --

👉 הקפדה על דיוק מבוסס הקשר (מורפו-תחבירי), ולא דווקא
הקפדה על דיוק מבוסס ניקוד